

Strmiska, Milan

Rumunská exilová literatura

Porta Balkanica. 2012, vol. 4, iss. 1-2, pp. [81]-85

ISSN 1804-2449

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135342>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RUMUNSKÁ EXILOVÁ LITERATURA

Milan Strmiska

V průběhu 20. století zaznamenalo Rumunsko několik emigračních vln, jejichž součástí byli přirození i začínající či již známí spisovatelé. Meziváleční emigranti položili v zahraničí základy bohaté exilové tvorby, kterou následně rozšířili uprchlíci z komunistického Rumunska, a vytvořili rozsáhlou a úspěšnou alternativu domácí, totalitním režimem svázané, tvorbě. Tento text představuje tři hlavní emigrační vlny 20. století a jejich nejvýznamnější představitele.

Ačkoli se rumunští autoři působící v zahraničí objevují již v 18. a 19. století, o skutečné exilové literatuře lze hovořit až od 20. století. Zatímco starší spisovatelé „emigranti“ byli především studenti, jako například Mihai Eminescu¹ či Ioan Slavici², či diplomaté, jako například Mihail Kogălniceanu³, teprve ve 20. století dochází k rozsáhlejší emigraci rumunských autorů, která je motivována politickým a společenským děním ve vlasti.

Jakousi první vlnou rumunské exilové literatury 20. století byl dramatik Ion Luca Caragiale. Břítký satirik, který si ve svých komediích často bral na mušku politické intrikářství či morální nedokonalost a namyšlenost rumunských maloměšťáků, opustil, po té, co byl nepodloženě nařčen

¹ Mihai Eminescu (1850–1889): Vlastním jménem Mihai Eminovici. Rumunský národní básník a jeden z nejvýznamnějších rumunských spisovatelů vůbec. V letech 1869–1872 studoval ve Vídni a v letech 1872–1874 v Berlíně a v Jeně. Jeho poezie vyšla v českém překladu ve sbírkách *Ať září voda tmavá* (1964) a *Milostné písně* (1939).

² Ioan Slavici (1848–1925): Prozaik a publicista. V letech 1870–1874 studoval ve Vídni. Česky vyšly jeho povídky *Hospoda U štěstí* (1889) a *Pop Tanda* (1914–1915 v antologii *1000 nejkrásnějších novel*), román *Mara* (1973) a pohádka *Stan Bolovan a jeho děti* (1961).

³ Mihail Kogălniceanu (1817–1891): Prozaik, historik a politik. Od roku 1880 byl rumunským velvyslancem v Paříži.

z plagiátorství,⁴ Rumunsko v roce 1905 a usadil se v Berlíně.⁵

Následnou rumunskou exilovou literaturu lze rozdělit do tří hlavních vln. Prvním obdobím, kdy dochází k značnému rozvoji exilové literatury, je meziválečná doba, pod níž lze ještě zařadit i emigraci válečnou, ať už v průběhu první světové války, či na počátku druhé světové války. Druhá emigrační vlna potom zaujímá podstatně menší časový úsek. Zde se jedná o emigraci poválečnou, do které spadají autoři, kteří Rumunsko opustili krátce po druhé světové válce. Třetí vlna potom zahrnuje 70. a 80. léta 20. století, kdy se řada spisovatelů rozhodla emigrovat kvůli neutěšenému vývoji v Rumunsku či dokonce byla komunistickým režimem k emigraci přinucena.

⁴ VALENTOVÁ, L. a kol. *Slovník rumunských spisovatelů*. Praha 2001, s. 71.

⁵ V německém exilu se Caragiale (1852–1912) nicméně ocitl až na sklonku své kariéry. Svá nejlepší dramata napsal již v 19. století a v době svého pobytu v Berlíně přispíval k rumunskému kulturnímu a politickému životu především politickými eseji. Co se beletrie týče, do berlínské tvorby spadá například novela *Kir Ianulea* z roku 1910. V českém překladu vyšla dramata *Bouřlivá noc* (1956, 1958, 1980), *Když se slaví karneval* (1975, 1960 pod názvem *Bibíček*), *Pan Leonida proti reakci* (1970) a *Ztracený dopis* (1931, 1953), a také sbírka próz pod názvem *Hřích a jiné novely* (1895).

První emigrační vlna (1916–1941)

Prvním výrazným impulzem, který přiměl řadu Rumunů k emigraci, byla první světová válka. Na vstup Rumunského království do války reagovala emigrací především řada mladých mužů a mezi nimi pochopitelně nechyběli ani mnozí začínající umělci. Do Švýcarska tak uprchl jeden z dnes nejproslulejších rumunských spisovatelů vůbec Samuel Rosenstock, známý pod jménem Tristan Tzara¹, či Marcel Iancu², jenž se proslavil především jako malíř a architekt. Oba zmínění muži, společně s několika dalšími emigranty, se právě v době první světové války sešli v Café Voltaire v Curychu a položili zde základy dadaismu.³

Zatímco někteří váleční emigranti v zahraničí zůstali (Tristan Tzara) a jiní se vraceli zpět do Rumunska (Marcel Ianco), emigrace z Rumunska na západ pokračovala i v meziválečném období. Často se jednalo o rumunské studenty, kteří získali v zahraničí stipendium, a po skončení studií se v hostitelské zemi usadili natrvalo. Zemí zaslíbenou byla v této době pro Rumuny, podobně jako i pro studenty z jiných zemí, Francie, která se stala centrem rumunské exilové literatury. Do Paříže zamířil už v roce 1919 i Tristan Tzara, aby se zde zapojil do práce na časopise *Littérature*.⁴ Ze studentů, kteří se ve Francii usadili, je určitě na místě zmínit Emila Ciorana⁵, který nejprve studo-

¹ Tristan Tzara (1896–1963): Vlastním jménem Samuel Rosenstock. Už v mládí publikoval v Rumunsku pod pseudonymem Samyro básně, které později vyšly ve sbírce *Primele poeme ale lui Tristan Tzara* (První básně Tristana Tzary). Spoluzakladatel dadaismu a autor jeho manifestů. Postupně více koketoval se surrealismem a dadaismus definitivně opustil v roce 1928. Část Tzarova francouzského díla vyšla v českém překladu ve sbírkách *Paměť člověka* (1966) a *Slunná silnice samá radost* (1946).

² Marcel Iancu (1895–1984): Malíř a architekt židovského původu, spoluzakladatel dadaismu. V roce 1922 se z emigrace vrátil zpět do Rumunska. Roku 1941 uprchl před nacisty do Britý spravované Palestiny. Roku 1953 založil nedaleko Haify uměleckou vesnici Ejn Hod a v ní roku 1983 dadaistické muzeum, které nese jeho jméno. Více viz ZOMMER-TAL, R. *Marcel Janco*. [online]. http://www.pwf.cz/rubriky/projekty/dada-east/raja-zommer-tal-marcel-janco_8072.html 30.3.2012

³ Jedna z teorií o původu názvu dadaismu hovoří o tom, že toto pojmenování nového uměleckého směru vzniklo právě od rumunských umělců, kteří při hovoru na znamení souhlasu přitakávali se slovy „da, da“ (rumunsky: ano, ano).

⁴ V Paříži se Tzara sblížil se surrealistickou skupinou André Bretona a Paula Eluarda.

⁵ Emile Michel Cioran (1911–1995): Vlastním jménem Emil Cioran. Rumunsko-francouzský filozof a spisovatel, který se proslavil především svými filozofickými esejí. Od roku 1947 psal už pouze francouzsky a nepovažoval se nadále za rumunského spisovatele. VALENTOVÁ, L. a kol. *Slovník ru-*

val v Německu (1933–1935), poté krátce působil na lyceu v Brašově, aby nakonec získal v roce 1938 francouzské stipendium a po jeho skončení se v zemi galského kohouta usadil.

Tak jako první exilovou vlnu započala světová válka, tak ji i další světová válka uzavřela. V posledních předválečných letech odešel například, jak již bylo řečeno výše, Emil Cioran, těsně před vstupem Rumunska do bojů jen následovaly další dvě výrazné postavy rumunského kulturního života. Do Paříže směřovaly kroky Eugena Ionesca⁶, který už s životem ve Francii měl bohaté zkušenosti, protože jeho matka byla Francouzka a část dětství ve Francii prožil. Slavný průkopník absurdního dramatu ve Francii rovněž pobýval jako stipendista v letech 1938–1939 a roku 1941 se rozhodl v městě nad Seinou usadit natrvalo. Podruhé během pětadvaceti let vyhnala válka i Marcela Ianca, jenž, jakožto Žid a jedna z intelektuálních a uměleckých špiček, neměl v Rumunsku na různých ustláno, a tak znovu odešel do zahraničí. Tentokrát natrvalo. Zbytek života Iancu strávil v Izraeli.

Druhá emigrační vlna (1944–1948)

Bouřlivá poválečná léta vynesla v Rumunsku, stejně jako v jiných východoevropských zemích, k moci komunistickou stranu. Po svržení maršála Antonesca v roce 1944 byla vytvořena vojenská vláda, který vyhlásila válku Německu a dala rumunské vojsko k dispozici spojencům – tedy Sovětskému svazu. Přítomnost sovětských vojsk potom sehrála rozhodující roli v dalším vývoji, když dosud nepřilíhající významná komunistická strana pomocí sovětského nátlaku prosadila v březnu 1945 vládu tvořenou přívrženci komunisty vedené Národní demokratické fronty a v prvních poválečných volbách v listopadu 1946 získala vládnoucí koalici (nyní už pod názvem Blok demokratických sil) za dohledu sovětských okupačních sil 89% hlasů. V prosinci následujícího roku

munských spisovatelů, s. 80. Některé jeho eseje vyšly v českém překladu v knize *Nástin úpadku* (1993).

⁶ Eugène Ionesco (1909–1994): Vlastním jménem Eugen Ionescu. Do literatury vstoupil koncem 20. let jako publicista. Ve 30. letech se v tisku ostře stavěl proti fašismu. Roku 1943 napsal rumunsky antihru *Anglický bez profesora*, kterou roku 1950 přepracoval na francouzskou hru *Plešatá zpěvačka*, jíž zahájil sérii zdařilých absurdních dramát. K nejznámějším patří *Lekce* (1951), *Židle* (1952), *Nosorožec* (1959) či *Macbett* (1972). Řada Ionescových dramát vyšla v českém překladu ve výboru *Hry* (1964), a rovněž v samostatných vydáních.

byl potom k abdikaci přinucen král Michal I. a Rumunsko se stalo lidovou republikou.⁷

Politická situace v poválečných letech a vítězství komunistů vyhnaly do zahraničí řadu dalších spisovatelů. Jedním z nich byl i světoznámý historik náboženství Mircea Eliade⁸. Ten působil za druhé světové války jako diplomat v Londýně a Lisabonu a už roku 1945 se rozhodl pro emigraci. Nejprve zamířil do Francie, kde působil do roku 1957 na École des Hautes Études a následně přesídlil do USA a v Chicagu se stal vedoucím katedry dějin náboženství.

Tradičním centrem rumunské emigrace zůstávala i v poválečné době Francie. Vedle Eliadeho sem zamířili i mnozí další autoři. Roku 1946 do Francie emigroval Virgil Ierunca⁹, který společně s Ionem Caraionem připravil v Rumunsku první a zároveň poslední číslo pětijazyčné revue *Agora*, zastavené komunistickým režimem. O rok později emigrovala do Francie i Monica Lovinescu¹⁰, dcera známého meziválečného literárního kritika Eugena Lovinesca, pozdější Ieruncova manželka. Monica Lovinescu i Virgil Ierunca spolupracovali s Francouzským rozhlasem a s rádiem Svobodná Evropa a jako výrazní kritici poměrů ve vlasti byli trnem v oku rumunskému komunistickému režimu. Roku 1977 dokonce spáchala rumunská tajná policie na Monicu Lovinescu atentát, který však esejistka a literární kritička navzdory vážným zraněním přežila.¹¹

Někteří pováleční emigranti však zamířili do jiných zemí než do Francie. Příkladem může být významný básník a prozaik Vintilă Horia¹², jenž nejprve odešel do Itálie, aby následně pobýval v Ar-

⁷ Více viz TEJCHMAN, M. *Dějiny Rumunska*. Praha 1997, s. 61–66; TREPTOW, K. W. a kol. *Dějiny Rumunska*. Praha 2000, s. 339–346.

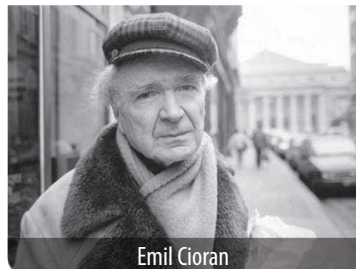
⁸ Mircea Eliade (1907–1986): V letech 1928–1931 absolvoval studijní pobyt v Indii a následně přednášel na univerzitě v Bukurešti indickou filozofii. V emigraci byl například koordinátorem šestnáctisvazkové Encyklopedie náboženství (1987). Anglicky a francouzsky napsal řadu dodnes ceněných odborných knih (*Pojednání o světových náboženstvích*, *Dějiny náboženského myšlení*, *Šamanismus a nejstarší techniky extáze* a další). V beletrii zůstal věrný rumunštině a proslavil se především fantastickou prózou obsahující motivy z lidových obřadů a pověr, řecké mytologie či indické filozofie. Typickým je pro Eliadeho prózy průnik posvátných a světských jevů. Z beletristické tvorby vyšly v českém překladu romány *Maitrejéj a Svatba v nebi* (1989 ve svazku *Bengálská noc*), sbírky povídek *Hádání z kamenů* (2000) a *V hájemství snu*. Další, např. *Slečna Kristýna* (1984 v knize *Pět rumunských novel*), *U Cikáněk* (1985 ve *Světové literatuře*), vyšly v antologiích a časopisech.

⁹ Virgil Ierunca (1920–2006): Vlastním jménem Virgil Untaru. V emigraci spolupracoval s Francouzským rozhlasem a rádiem Svobodná Evropa. Podílel se na vydávání řady rumunských exilových časopisů. Jeho básně vyšly v několika exilových antologiích rumunské poezie.

¹⁰ Monica Lovinescu (1923–2008): Literární kritička a esejistka. Její spolupráce s Francouzským rozhlasem byla v Rumunsku využita k perzekuci její matky. Od roku 1962 působila v rádiu Svobodná Evropa. V mládí se věnovala i psaní prózy. V emigraci kromě publicistiky a esejistiky rovněž překládala rumunské autory do francouzštiny. V roce 1977 pomáhala emigrovat Paulu Gomovi. NEUBAUER, J. – BORBÁLA, Z. T. *The Exile and Return of Writers from East-Central Europe*. Berlin 2009, s. 293. Její a Ieruncova politická a kulturní kritika měla velký vliv na rumunskou společnost. V roce 2006 Lovinescu obdržela cenu Dimitrieho Cantemira pro rumunské intelektuály v zahraničí. Po její smrti v roce 2008 byly její i Ieruncovy ostatky převezeny do Bukurešti. Tamtéž, s. 299–300.

¹¹ BEHRING, E. *Rumänische Schriftsteller im Exil 1945–1989*. Stuttgart 2002, s. 25.

¹² Vintilă Horia (1915–1992): Vlastním jménem Gheorghe Caftangioglu. Básník a prozaik. Proslavil se především francouzsky napsaným románem *Dieu est né à*

Emil Cioran

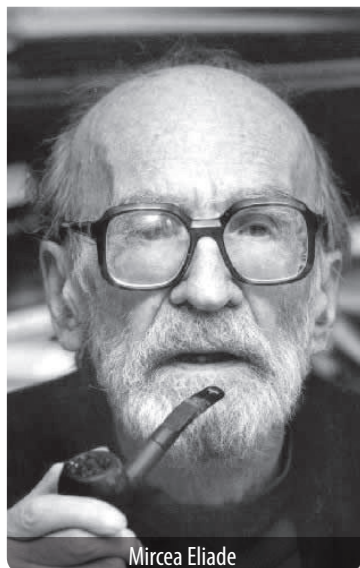
Tristan Tzara

Mgr. Milan Strmiska (1985)

Absolvent historie a balkanistiky na FF MU. Doktorand Ústavu slavistiky FF MU, kde přednáší dějiny a literární dějiny Balkánu. Mimo to se zabývá islámem na Balkáně a v západní Evropě a sociálními a kulturními dějinami Turecka.

Monica Lovinescu

Mircea Eliade

Ion Caraion

gentině, Španělsku, krátce rovněž ve Francii a nakonec se definitivně usadil v Madridu, kde roku 1972 získal španělské občanství, nebo básník a novinář Ștefan Baciuc, jenž působil po druhé světové válce jako diplomat ve švýcarském Bernu a roku 1949 odjel do brazilského Ria de Janeiro, aby se nakonec stal uznávaným odborníkem v oblasti literatury Latinské Ameriky.

Poválečná emigrace, společně s meziválečnými emigranty, vytvořila v západních zemích silnou uměleckou diasporu. Kontakty mezi umělci byly velmi čilé, o čemž svědčí i velké množství rumunských literárních časopisů, které v zahraničí vycházely.¹³ V Rumunsku naopak tito spisovatelé vůbec neexistovali. Jejich díla se nesměla vydávat a exiloví autoři se ani nemohli objevovat v literárněvědných pracích či ve slovnících. Jedinou výjimkou v této době tvořilo vydání několika povídek Mircei Eliadeho. Stejně zapomnění potom čekalo i na další autory, kteří byli součástí emigrační vlny 70. a 80. let.

Třetí emigrační vlna (70. a 80. léta)

Další vlnu rumunských spisovatelů přivedly do emigrace represe komunistického režimu. Řada pozdějších emigrantů čelila šikaně státního aparátu či dokonce byla vězněna již v 50. letech. To byl případ například Iona Caraiona¹⁴, v letech 1944–1946 tiskového poradce ministerstva umění, jenž byl v letech 1950–1955 z politických důvodů vězněn a roku 1958 byl dokonce odsouzen k smrti (roku 1964 byl osvobozen) nebo Paula Gomy¹⁵, jenž byl roku 1952 vyloučen z politických důvodů z Lycea v Sibini a následně byl v letech 1956–1958 kvůli kritice sovětské intervence v Maďarsku vězněn. Politické věznění se stalo častým motivem nejen Gomových próz, ale i děl dalších autorů. Rozruch vyvolal například román Petra Popesca¹⁶ *Sfârșitul bahic* (1972, *Bakchický konec*) popisující osudy neprávem odsouzeného muže.

Situace v Rumunsku se vyostřila s nástupem Nicolae Ceaușesca¹⁷ a jeho následnými politickými a ekonomickými kroky, jako byl nový ideologický program z roku 1971 a Program výstavby všestranně rozvinuté socialistické společnosti a přechodu Rumunska

l'exil (Bůh se zrodil v exilu), za který obdržel Goncourtovu cenu. SPĀNU, P.: *Exil et littérature*. Acta iassyensia comparationis. 3/2005, s. 169–170.

¹³ Např. časopis *Lucaefărul* řízený Mirceou Eliadem nebo řada časopisů, na jejichž vydávání se podílel Virgil Ierunca jako *Caiete de dor*, *Limite*, *Ethos*, *Ființa Românească* a další.

¹⁴ Ion Caraion (1923–1986): Vlastním jménem Stelian Diaconescu. Básník a překladatel. Aktivní účastník protifašistického odboje za druhé světové války. Roku 1981 emigroval do Švýcarska.

¹⁵ Paul Goma (1935): Prozaik a publicista. Roku 1977 emigroval do Francie. Už před odchodem z Rumunska publikoval v zahraničí svoje romány. Pronásledován rumunskou tajnou policií byl i v exilu, což zaznamenal v románu *Chassé-croissé* (1983, *Výměna*). NEUBAUER, J. – BORBÁLA, Z. T. *The Exile and Return of Writers from East-Central Europe*, s. 348.

¹⁶ Petru Popescu (1944): Prozaik, režisér a filmový producent. Emigroval roku 1973. Žije v Los Angeles v USA. Věnuje se především filmu. Jeho manželkou je scenáristka Iris Friedman. V českém překladu vyšel román *Spoutaný* (1974).

¹⁷ Nicolae Ceaușescu (1918–1989): V letech 1965–1989 generální tajemník Komunistické strany Rumunska a v letech 1967–1989 rumunský prezident.

ke komunismu z roku 1974, devastujícími celou zemi.¹⁸ Už na přelomu 70. a 80. let zachvátila Rumunsko řada stávek a protestů. Počínání režimu bylo kritizováno samozřejmě i řadou rumunských spisovatelů, kteří pochopitelně čelili útokům ze strany komunistického režimu a jejich díla byla odmítána domácími nakladatelstvími.

V 70. a 80. letech tak přichází na řadu třetí velká emigrační vlna. Její součástí byli i výše zmínění spisovatelé. Petru Popescu, jehož *Bakchický konec* byl ostře kritizován domácí kritikou, zatímco značný zájem vyvolal ve Velké Británii či Švédsku, emigroval v roce 1973 a roku 1975 se usadil v Los Angeles. Neustále pronásledovaný Paul Goma, jenž pod vlivem československé Charty 77 usiloval o obdobnou iniciativu v Rumunsku, získal koncem roku 1977 politický azyl ve Francii, zatímco Ion Caraion emigroval roku 1981 do Švýcarska. Autorů, kteří z politických důvodů odešli do emigrace, však bylo mnohem více. Po svém vyloučení ze Svazu rumunských spisovatelů v roce 1975 odešel do Francie i Dumitru Țepeneag¹⁹. V roce 1981 opustil Rumunsko básník a vysokoškolský učitel Mihai Ursachi²⁰. Roku 1985 si emigraci do USA tvrdě vybojoval Dorin Tudoran²¹, kterému režim umožnil vycestovat teprve po básnickové čtyřicetidenní protestní hladovce.²² V roce 1986 odešel do Německa a následně do USA Norman Manea²³ a o rok později emigroval do Francie Bujor Nedelcovici²⁴, kterému režim zakázal publikovat a Rumunsko opouštěli i další.

¹⁸ Nový ideologický program vyhlášený Ceaușescem v červenci 1971 znamenal naprostou kontrolu všeho a všech. Fakticky se jednalo o návrat ke stalinistickým metodám. Více k politické a ekonomické situaci 70. let viz TEJCHMAN, M. *Dějiny Rumunska*, s. 75–76; TREPTOW, K. W. a kol. *Dějiny Rumunska*, s. 362–368.

¹⁹ Dumitru Țepeneag (1937): Prozaik a překladatel. 1975 byl vyloučen ze Svazu rumunských spisovatelů a zbaven občanství. Žije ve Francii. Vedle prózy se rovněž věnuje šachu a je autorem šachové teorie *La défense Alekhine* (1983 *Aljechinova obrana*). Český vyšel Țepeneagův nejznámější román *Hotel Europa* (2008).

²⁰ Mihai Ursachi (1941–2004): Básník. Roku 1981 emigroval do USA.

²¹ Dorin Tudoran (1945): básník, esejista a publicista. Po emigraci do USA v roce 1985 spolupracoval s rádiem Svobodná Evropa, BBC a Hlasem Ameriky.

²² NEUBAUER, J. – BORBÁLA, Z. T. *The Exile and Return of Writers from East-Central Europe*, s. 299.

²³ Norman Manea (1936): Prozaik a esejista. Za alegorii všedního života v totalitě z roku 1986 *Plicul negru* (*Černá obálka*) byl napaden cenzurou a odešel do emigrace. Nejprve do Německa a následně do USA.

²⁴ Bujor Nedelcovici (1936): Prozaik. Po zákazu publikování emigroval v roce 1987 do Francie.

Dumitru Țepeneag

Díky dřívější početné emigraci a jejím bohatým aktivitám se nově emigrovavší spisovatelé mohli snadno zapojit do exilového uměleckého života a mnozí z nich dosáhli značného uznání nejen v rámci diaspory, do jejíž časopisů přispívali, ale rovněž v rámci celých hostitelských zemí či v rámci celoevropském. Přispěli tak k vytvoření bohaté rumunské kultury mimo vlastní Rumunsko a k značnému rozvoji rumunské literatury vůbec. Ve vlasti však, jak již bylo řečeno, tito autoři neexistovali, respektive přestali existovat v momentě své emigrace (či emigraci předcházejícího zákazu publikovat), čímž byla domácí literární tvorba značně ochuzena. Díky aktivitě nových nakladatelství²⁵ po pádu komunistického režimu se však rumunští čtenáři mohli rychle seznamovat s dosud neznámými či zapomenutými autory a v posledních dvou desetiletích se tak spisovatelé–emigranti znovu stali součástí rumunské literatury. Byť ne všichni psali či píšou rumunsky a mnozí se už ani za rumunské autory nepovažují, nebo za rumunská nepovažují svá exilová díla, jak ostatně dokládá i výrok Dumitru Țepeneaga z roku 1993: „*Rumunská literatura je v Rumunsku a ne v exilu.*“²⁶

²⁵ Klíčovou roli zde sehrálo především nakladatelství Humanitas, které jako první zareagovalo na novou situaci a předkládalo rumunské veřejnosti dosud cenzurovanou literaturu. NEUBAUER, J. – BORBÁLA, Z. T. *The Exile and Return of Writers from East-Central Europe*, s. 300.

²⁶ BEHRING, E. *Rumänische Schriftsteller im Exil 1945–1989*, s. 190.

SUMMARY & KEYWORDS

This article is focused on the Romanian literature in exile. It presents three main waves of emigration from Romania in 20th century and the most significant writers who have emigrated in these waves.

► Romanian literature, emigration from Romania, Romanian exile